

УДК 373.2.091

DOI 10.31654/2663-4902-2023-PP-4-44-57

Пихтіна Н. П.

кандидат педагогічних наук, доцент кафедри дошкільної освіти
Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя
pnykhtina@ukr.net
orcid.org/0000-0001-6684-436

МЕТОДИКА ТА РЕЗУЛЬТАТИ ВИВЧЕННЯ ОСОБЛИВОСТЕЙ ПЕДАГОГІЧНОГО СПІЛКУВАННЯ ВИХОВАТЕЛЯ З ДІТЬМИ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ З НЕПОВНИХ СІМЕЙ

У статті окреслене й теоретично обґрунтоване існування соціально-проблемної категорії дітей з неповних сімей. Визначені головні форми сімейної дезорганізації у неповних сім'ях: неповна сімейна група, незаконнонародженість; розпад сім'ї через залишення сім'ї одного з батьків; смерть одного з подружжя, ув'язнення; фізична патологія: хвороби, розумова відсталість дітей.

Окреслені основні проблем неповних сімей: проблеми економічного характеру, ускладнення психологічного становлення особистості, складнощі одного з батьків реалізувати усі аспекти виховання дитини.

Узагальнені наукові висновки психолого-педагогічних досліджень проблеми спілкування, представлені зв'язки форм і засобів спілкування дитини дошкільного віку з дорослими. Обґрунтовано вирішальний вплив форм спілкування на становлення провідних видів діяльності дитини у дошкільному віці; акцентується увага на спілкуванні як важливій спонукальній силі психічного розвитку дитини.

Доведено, що особистісні якості дитини, що відбивають досвід її спілкування і ступінь розвиненості комунікативно-мовленнєвої сфери, проєктують актуально значущі у житті дитини рис характеру, які складають її соціальну компетентність, інтелектуальну активність у взаємодії зі світом, визначають комунікативна спрямованість та готовність до взаємодії на основі ціннісних орієнтацій і досвіду міжособистісної взаємодії.

Проаналізовані теоретичні аспекти педагогічного спілкування вихователя ЗДО з дітьми дошкільного віку з неповних сімей. Обґрунтована доцільність використання конструктивних стилів спілкування у професійній діяльності вихователя, зокрема, у стосунках з дітьми з таких родин.

Окреслені, проаналізовані і практично вивчені педагогічні умови використання вихователем ЗДО конструктивних стилів спілкування у роботі з дітьми дошкільного віку з неповних сімей, а саме: психотехніка та педагогічна техніка вихователя, вербальна і невербальна експресія педагога, його культура саморегуляції власним психофізичним самопочуттям.

Здійснений аналіз особливостей використання вихователем конструктивних стилів педагогічного спілкування з вказаною цільовою групою дошкільників.

Ключові слова: педагогічне спілкування, стилі спілкування, конструктивні стилі педагогічного спілкування, неповні сім'ї, дошкільники з неповних сімей.

Постановка проблеми. Педагогічне спілкування як феномен навчально-виховного процесу існує стільки, скільки існують соціальні інститути навчання й виховання людей. Усюди, де одна людина починає взаємодіяти з іншою, педагог з дітьми, вихователь з вихованцями, обов'язково розгортається процес педагогічного спілкування.

Проблеми педагогічного спілкування досліджувалися спочатку у контексті вивчення сприйняття й розуміння в системі комунікації з позицій психології. Пізніше наукові пошуки стосувались переважно закономірностей формування в учителя комунікативних навичок та умінь. Суттєве значення для теоретичного й практичного розвитку педагогічного спілкування мали науково-практичні дослідження й розробки в галузі педагогічної майстерності І. Зязюна, Л. Загородньої [1; 6].

За оцінкою науковців, педагогічна майстерність вихователя здебільшого базується на мистецтві спілкування, специфіка якого полягає у здійсненні комплексного впливу вихователя на вихованця з метою забезпечення ефективного навчання, виховання і розвитку особистості, що формується. Через спілкування відбувається трансляція досвіду поколінь новому поколінню [1; 3].

Сьогодні констатується тенденція зміни функціональної структури впливу педагога на вихованця. Якщо протягом усієї історії людства, в ній значно переважав інформаційний аспект, то сьогодні, у зв'язку з розвитком засобів масової комунікації, педагог втрачає позицію джерела та носія нової інформації. У ЗДО починає помітно переважати інший зміст ролі педагога – комунікатора з основними комунікативними складовими і відповідними функціями. В освітніх закладах інформаційна функція педагога ще зберігається на досить високому рівні. Проте з використанням інформаційно-комунікаційних технологій в освіті, роль спілкування вихованця з педагогом буде помітно змінюватись. Особливої уваги серед наукових досліджень та практичних пошуків сьогодні заслуговує проблема спілкування з дітьми, що мають чи можуть мати проблеми через об'єктивно існуючі негативні чинники, зокрема через структурну неповноцінність в сім'ї.

Мета статті: узагальнити та практично вивчити педагогічні умови використання вихователем ЗДО конструктивних стилів педагогічного спілкування у роботі з дітьми з неповних сімей.

Дослідницькі завдання, що розв'язуються у статті:

1. Проаналізувати теоретичні аспекти педагогічного спілкування вихователя ЗДО з дітьми дошкільного віку з неповних сімей та визначити їх особливості;
2. Обґрунтувати доцільність використання конструктивних стилів спілкування у професійній діяльності вихователя;
3. Визначити і практично вивчити педагогічні умови використання вихователем ЗДО конструктивних стилей спілкування у роботі з дітьми дошкільного віку з неповних сімей.

Виклад основного матеріалу. *Сутність педагогічного спілкування, його функції та стадії.* Педагогічне спілкування як професійне спілкування педагога, вихователя широко досліджувалося науковцями і практиками, а тому вказаний науковий феномен має багато визначень і тлумачень.

І. Зязюн визначає професійно-педагогічне спілкування як комунікативну взаємодію педагога з дітьми, батьками, колегами, спрямована на встановлення сприятливого психологічного клімату, психологічну оптимізацію діяльності і стосунків [6].

ПЕДАГОГІЧНЕ СПІЛКУВАННЯ розглядають як систему органічної соціально-психологічної взаємодії педагога і вихованців, змістом якої є обмін інформацією, здійснення виховного впливу, організація взаємовідносин з допомогою комунікативних засобів. Причому, педагог виступає як активатор цього процесу, організовуючи і скеровуючи його. Це особливий вид творчості, який виявляється у вмінні правильно передавати інформацію, розуміти стан учнів, у мистецтві – вплив на партнера, у майстерності – саморегуляції [2].

Усі визначення поняття спілкування за своїм змістом подібні і передають сутність педагогічного спілкування, яка полягає у взаємодії педагога і вихованців.

Л.Загородня, С. Тітаренко, що вивчали роль педагогічного спілкування в професійній діяльності вихователя дошкільного закладу, дійшли висновку, що педагог проектує мікросередовище в групі і ЗДО у цілому, а отже, від його комунікативних

умінь суттєво залежить ефективність процесу спілкування й успішний психічний розвиток вихованців. Науковці вважають, що в процесі спілкування реалізується досить важлива соціально-перцептивна функція. Тому оптимальність педагогічного спілкування залежить від уміння вихователя використовувати мистецтво, казку, пісню, музику як засоби впливу на дитину [1].

Педагогічне спілкування, як професійно-етичний феномен, потребує від вихователя спеціальної підготовки не лише для оволодіння технологією взаємодії, а й для набуття ним морального досвіду, педагогічної мудрості в організації стосунків з дітьми, їх батьками, колегами у різних сферах освітнього процесу.

За визначенням М. Шевчук, спілкування в роботі вихователя є засобом соціально-психологічного забезпечення освітнього процесу, розв'язання навчально-виховних завдань, самопрезентації педагога, організації стосунків вихователя з дітьми, успішності самореалізації вихованців, організації співпраці педагога з колегами і батьками вихованців [8].

Н. Пихтіна виділяє етапи комунікації, що складають структуру педагогічної взаємодії, а саме:

1. **ПРОГНОСТИЧНИЙ ЕТАП (ПІДГОТОВЧИЙ)** – моделювання педагогом майбутнього спілкування – етап, на якому закладаються основи майбутньої взаємодії: планування й прогнозування змісту, структури, засобів спілкування.

2. **КОМУНІКАТИВНА АТАКА** – початковий етап спілкування, метою якого є організація безпосереднього спілкування на початку взаємодії. У цей час педагогу важливо виявляти ініціативу та керувати спілкуванням засобами швидкого включення у взаємодію, техніками самопрезентації, динамічного впливу на аудиторію, прийомами привертання уваги дітей і її концентрації на основному виді діяльності.

3. **КЕРУВАННЯ СПІЛКУВАННЯМ** – етап свідомої і цілеспрямованої організації взаємодії з коригуванням процесу спілкування відповідно до визначеної мети, коли здійснюється обмін інформацією, оцінками з приводу цієї інформації, взаємооцінювання співрозмовників.

4. **АНАЛІЗ СПІЛКУВАННЯ** – етап, головним завданням якого є співвіднесення мети, засобів, результатів взаємодії, а також моделювання подальшого спілкування, виявлення помилок взаємодії, пояснення їх причини [2].

Тож, педагогічне спілкування визначають як цілісну систему соціально-психологічної взаємодії педагога і вихованців, що містить в собі сприйняття (перцепцію), обмін інформації (комунікацію), взаємодію (інтерацію). Кожна функція і стадія забезпечує його ефективність та сприяє подальшому розвитку особистості педагога і дитини.

Вивчення проблеми стилів педагогічного спілкування вихователя ЗДО у психолого-педагогічній літературі.

Аналіз психолого-педагогічних досліджень з проблеми засвідчує вагомих доробок вітчизняних і зарубіжних науковців () щодо комунікативних аспектів педагогічної діяльності, як ієрархії різних рівнів зовнішніх і внутрішніх комунікацій, комунікативним ядром якої є комунікативний світ людини.

У психолого-педагогічній літературі поняття стиль спілкування визначається як усталена система способів та прийомів, які використовує педагог у взаємодії. Взаємодія залежить від його особистісних якостей і параметрів спілкування. Серед якостей, які визначають стиль педагогічного спілкування педагога, передусім, виділяють ставлення до дітей і володіння організаторською технікою.

Науковці (Л. Загородня, І. Зязюн, Н. Пихтіна) виділяють п'ять педагогічних стилів спілкування: спілкування на основі захопленості спільною творчою діяльністю; спілкування на ґрунті дружнього ставлення; спілкування-дистанція, спілкування-загравання, спілкування-залякування [1; 2; 6].

В основі *стилю* захоплення спільною творчою діяльністю – позитивно-стійке ставлення до дітей, любов до справи. Спілкування, яке ґрунтується на дружньому

ставленні, передбачає його демонстрацію, що є запорукою успішної взаємодії. Цей стиль базується на особистісному позитивному сприйнятті дітьми вихователя.

Стиль спілкування-дистанція характеризується формальністю стосунків, хоча ставлення до дітей позитивне, але переважає авторитарний стиль керівництва, що знижує загальний творчий рівень спільної діяльності з вихованцями.

До спілкування-залякування вдаються молоді вихователі, які не можуть одразу організувати дитячий колектив або ж вихователі, які не мають авторитету. Форми ситуативного вияву спілкування-залякування показують, як не слід діяти, оскільки жорстка регламентація не дозволяє дитині бути щирою, відкритою, руйнує довіру до педагога, теплоту стосунків, творчу атмосферу [3].

Досліджуючи психолого-педагогічні основи комунікативної підготовки педагога, Л. Загородня та С. Тітаренко зазначають стратегію, тактику і реальну практику професійного виховання педагога, заґрунтованих концепцією педагогічного спілкування і відповідною моделлю формування професійно важливих комунікативних властивостей, здібностей і вмінь педагога. На думку науковців, це дозволить реалізувати:

- розуміння педагогічної діяльності як принципово комунікативної, у якій спілкування є центральним, системоутворюючим;
- розуміння спілкування як діяльності принципово соціальної і діалогічної, що здійснюється не педагогом у вигляді особливого роду професійних дій стосовно об'єкту виховання, а всіма учасниками педагогічного процесу щодо діяльності, яка їх об'єднує;
- розуміння педагогом себе як учасника, партнера і співробітника у спільній діяльності і спілкуванні з іншими членами цього процесу [1].

Тож, ефективність комунікативної педагогічної діяльності визначається характером спільної діяльності, вибірковістю стосунків, рівнями та етапами педагогічного спілкування.

В обґрунтуванні доцільності використання конструктивних стилів педагогічного спілкування вихователя ЗДО з дітьми з неповних сімей, ми проаналізуємо психолого-педагогічні особливості вказаної категорії дітей та проблему стилів педагогічного спілкування і ставлення вихователя до дітей і власної професійної діяльності.

Сім'я є різновіковим колективом, від структури якої залежать її звичаї, традиції, моральні та правові норми. У ній формується система стосунків між старшими та молодшими, батьками і дітьми, що визначає психологічний клімат в сім'ї. Тут закладається світогляд дитини, ставлення до навколишнього світу. Сьогодні особливої уваги заслуговує неповна сім'я – один з основних соціально-демографічних типів сучасної родини. Це мала група із частковими неповними зв'язками, де немає традиційної системи стосунків мати-батько-дитина [7]. На думку В.Приходька, головними формами сімейної дезорганізації у таких сім'ях виступають: неповна сімейна група, незаконнародженість; розпад сім'ї через залишення сім'ї одного з батьків; смерть одного з подружжя, ув'язнення; фізична патологія: хвороби, розумова відсталість дітей [7].

Серед проблем неповних сімей особливо гострими є проблеми економічного характеру. Проте, статус неповної сім'ї суттєво ускладнює закономірності психологічного становлення особистості, оскільки один з батьків, мати чи батько, не може врахувати усіх нюансів виховання дитини. Тому психологічне здоров'я дитини у неповній сім'ї порушується, вона може бути занадто емоційною, тривожною, замкнутою. Багато дітей не можуть упоратися зі своїми проблемами, пов'язаними із відсутністю одного з батьків.

Тому метою діяльності вихователя з неповною родиною є передусім такий вплив на характер сімейного виховання, який сприяє становленню психолого-педагогічної культури батьків. Така робота може включати наступні *напрями*:

- глибоке, різнобічне вивчення сімейного устрою;
- психолого-педагогічна підготовка батьків до виховання дітей у родині;

- допомога батькам в їх самоосвіті;
- колективні та індивідуальні форми роботи з батьками з виховання дітей у сім'ї;
- психолого-педагогічний супровід дошкільника;
- допомога сім'ї у створенні умов для саморозвитку [5].

Тож, робота з неповними сім'ями стосовно формування гуманних взаємин дошкільників з батьками орієнтовно має вибудовуватись диференційовано. Залежно від їх типології, оскільки припускаємо, що ті поради і тренінги, які підходять одному типу сімей, не можуть задовольняти всі означені типи. Це залежить як від складу сім'ї, так і від її виховного потенціалу. Адаже робота з батьками має сприяти набуттю ними нових, а також вдосконаленню наявних знань, умінь і навичок з проблеми, розвитку батьківської самоосвіти, поліпшенню взаємостосунків у різних виховних середовищах

За оцінкою Л. Загородньої, у спілкуванні розрізняють два аспекти – ставлення і взаємодію. Вони ніби підводна і надводна частини айсберга, де видима частина – серія вербальних і невербальних засобів (взаємодія) та невидима частина – потреби, мотиви, інтереси, почуття – все, що спонукає людину до спілкування [1].

Науковці зазначають, що в основу стилю спілкування вихователя покладено його загальне ставлення до дітей і професійної діяльності в цілому. Воно може бути активно-позитивним, пасивно-позитивним, нестійким, ситуативно-негативним, стійким негативним. Ці стилі педагогічного спілкування Л. Загородня і С. Тітаренко аналізують як основу для формування відповідного типу ставлення педагога до дітей, зокрема: позитивно-стійкого, позитивно-пасивного, нестійкого, відкрито-негативного, пасивно-негативного [1].

Аналіз психолого-педагогічних досліджень (Л. Загородня, І. Зязюн, Н. Пихтіна, С. Тітаренко, М. Шевчук) з проблеми, ми визначили *педагогічні умови використання вихователем ЗДО конструктивних стилей спілкування у роботі з дітьми дошкільного віку з неповних сімей*. Зупинимось на їх аналізі.

Педагогічна техніка вихователя виділена нами як педагогічна умова конструктивного спілкування у професійній діяльності, оскільки педагогічна майстерність не може ґрунтуватися виключно на інтуїції. У мистецтві виховання існує своя педагогічна техніка, свої стандарти культури праці, які необхідно засвоювати. За визначенням Л. Загородньої, **педагогічна техніка вихователя дошкільного закладу** – це сукупність професійних умінь, які забезпечують успішне виконання типових завдань діяльності педагога та виступають засобом його самовираження і самореалізації як цілісної особистості в процесі гнучкої й адекватної взаємодії з вихованцями, їх батьками і колегами [2].

Л. Загородня виділяє *особливості педагогічної техніки вихователя* за галузями застосування.

У галузі загального застосування – безпосередня взаємодія з вихованцями. Розвинута педагогічна техніка допомагає вихователю під час спілкування швидко і точно знайти необхідне слово, жест, мімічний вираз, погляд, застосувати адекватний прийом впливу на дитину, зберегти здатність до ясного мислення, аналізу найнеймовірніших ситуацій. Усі вміння під час спілкування виявляються одночасно. Мова супроводжується жестами, мімікою, пантомімікою, самоспостереження дає можливість коректувати власний психофізичний стан та успішно здійснювати відбір оптимальних виразних засобів педагогічної взаємодії. У процесі спілкування комплексно виявляються і фахово – методичні, і спеціальні, і творчі вміння вихователя. Якість його взаємодії з вихованцями свідчить про рівень його вміння самовдосконалюватися [1].

В межах індивідуально-особистісного характеру умінь. Це здатності, що формуються на основі індивідуальних психофізичних особливостей педагога, тому залежать від віку, статі, темпераменту, характеру, стану здоров'я, анатомо-фізіологічних особливостей. Уміння педагогічної техніки в поведінці вихователя виявляються одномоментно, ситуативно. Формування професійних умінь має розвивальний вплив

на більш глибокі якості особистості. Так, робота над виразністю, ясністю, правильністю мовлення дисциплінує мислення; оволодіння прийомами психофізичної саморегуляції організму сприяє розвитку емоційної рівноваги як риси характеру тощо [1].

Рівень сформованості педагогічної техніки науковці розглядають як показник рівня загальної культури вихователя.

Педагогічну техніку вихователя дошкільного закладу дослідники структурують за трьома групами умінь:

1. Уміння самопрезентації педагога:

а) створювати естетично виразний і привабливий зовнішній вигляд – постава, одяг, взуття, зачіска, макіяж, парфуми;

б) невербальної взаємодії – міміка, пантоміміка, жестика, такесика, візуальний контакт;

в) психотехніки – аналіз і управління психофізичним станом свого організму через рефлексію; розуміння психічного стану вихованців завдяки соціальній перцепції та емпатійності; уміння адекватно виявляти свої почуття; логічна послідовність виконання дій та вибір темпу своєї діяльності;

г) вербальної взаємодії – техніка мовлення: дихання, дикція, голос, темпоритм та володіння комунікативними якостями мовлення – правильністю, виразністю, ясністю, точністю, стислістю, доцільністю, пестливістю [1; 3].

Слід зазначити, що в запропонованій класифікації названі вміння подані не за ступенем значущості, а в порядку сприйняття вихователя дітьми.

2. Уміння вихователя взаємодіяти з вихованцями, їх батьками і колегами:

а) психолого-педагогічні – аналітичні, проєктивні, конструктивні, організаційні, комунікативні;

б) фахово-методичні – уміння навчати малювання, ліплення, конструювання, організовувати різні види діяльності в дошкільному закладі тощо;

в) спеціальні – малювати, співати тощо;

г) творчі – генерувати нестандартні ідеї, використовувати спеціальні прийоми та алгоритми технології творчості, теорію розв'язання винахідницьких завдань у процесі розв'язання професійних завдань, організовувати творчу діяльність вихованців тощо [1; 3; 6].

3. Уміння самовдосконалювати педагогічну техніку:

а) аналітичні – аналізувати та оцінювати рівень сформованості своєї педагогічної техніки, установлювати причини недостатньої сформованості тих чи інших умінь;

б) проєктивно-конструктивні – уміння поставити мету, розробити план або програму вдосконалення педагогічних умінь, відібрати ефективні методи та засоби, адаптувати їх до індивідуальних можливостей і потреб;

в) гностичні – здійснювати цілеспрямований пошук необхідної інформації щодо поновлення знань про певне вміння та ефективні способи його вдосконалення;

г) спонукально-організаційні – організувати реалізацію створеної програми чи плану вдосконалення своїх умінь, мобілізуючи при цьому свою волю, увагу [1; 2].

Усі три групи умінь педагогічної техніки тісно взаємопов'язані. Якщо перша група є своєрідною основою для успішної реалізації умінь другої групи, то уміння самовдосконалюватися – головна умова, яка забезпечує високий рівень розвитку і функціонування умінь першої та другої групи.

Тож педагогічна техніка вихователя як сукупність професійних умінь є тим унікальним інструментом, який допомагає педагогу через розкриття самого себе краще пізнати особистість дитини та забезпечує успішність педагогічної взаємодії.

Роль вербальної та невербальної експресії у використанні конструктивних стилів спілкування з дітьми як педагогічна умова конструктивного спілкування вихователя з дітьми з неповних сімей. Важливою складовою педагогічної техніки є уміння вербальної взаємодії. До них ми відносимо володіння технікою мовлення та комунікативними якостями мовлення. Розрізняють мову як засіб

спілкування й обміну інформацією та мовлення як процес використання цього засобу, тобто мовну техніку.

Розрізняють культуру мовлення такі компоненти техніки Культура мовлення мовлення включає: лексичну культуру мови та граматичну правильність мови. На думку Л.Загородньої, *техніка мовлення* – це сукупність умінь і навичок, з допомогою яких реалізується мова в конкретній ситуації спілкування [1]. Мовна техніка об'єднує наступні компоненти: звучність (польотність) мовлення, тембр, темп, висота, дикція та артикуляція.

Польотність залежить від правильного фонемаційного дихання, що є важливим не тільки для вільного користування своїм голосом, його виразного звучання, але й для збереження голосових зв'язок від перевтоми, попередження хрипоти, зриву голосу.

Діапазон – об'єм голосу. Його межі визначаються найвищим і найнижчим тоном.

Тембр – забарвлення звуку, його м'якість, теплота, індивідуальність. Крім головного тону, ми чуємо кілька додаткових тонів – обертонів, які залежать від будови артикуляційного апарату – гортані й носової порожнини. Саме цими обертонами і створюється індивідуальне темброве забарвлення і чистота звучання голосу людини.

Дикція – це ясність і чіткість у вимові звуків, складів, слів. Вона залежить від роботи всього мовленнєвого апарату. Для педагога чітка дикція – професійна необхідність. Нечіткість вимови, заїкання абсолютно неприпустимі в роботі вихователя ЗДО, адже діти наслідуватимуть його мовлення. Крім цього, буде ускладнений процес сприйняття і розуміння дитиною педагога [1; 2; 6].

Темп є засобом художньої виразності мовлення. Використання різноманітних відтінків темпу мовлення надає йому особливої динаміки, жвавості, багатства виразного звучання. Незмінний темп мовлення педагога буде збліднілим і не зможе ефективно впливати на вихованців. Темп мовлення залежить від індивідуальності вихователя, від характеру художнього твору чи повідомлення, яке треба донести до дітей. Щоб слова педагога доходили до розуму й серця вихованців, недостатньо чітко й правильно їх вимовляти, слід уміло користуватися різноманітними виправданими відтінками темпу. Урахування цих складових мовлення і регулярні заняття з його вдосконалення сприятиме тому, що мовлення педагога красивим, мелодійним, чарівним, привабливим [3].

Тож, проаналізувавши роль вербальної експресії у педагогічному спілкуванні, ми виявили, що комунікативна взаємодія вихователя і дітей відбувається переважно у словесній формі, у процесі мовного спілкування. Процес оволодіння технікою мовлення потребує знання побудови мовного апарату, ознайомлення з особливостями звукоутворення, опанування технікою фонаційного дихання, формування артикуляційної вимови, оволодіння основами правильної дикції, вироблення вміння дотримуватися оптимального темпу і ритму мовлення, усвідомлення логіки мовлення.

Невербальна експресія вихователя сприймається в єдності його фізичних даних, мімічних, жестикуляційних, пантомімічних особливостей, які надають особливу виразність обличчю і всій статурі. Загалом враження від зовнішності людини залежить від того, як вона ходить, стоїть, сідає, від характерних поз і жестів. Тому важливим вмінням вихователя є вміння користуватися невербальними засобами спілкування.

До невербальних засобів спілкування відносять: кінесика (оптико-кінетична система), праксеміка й контакт очима.

Кінесика вивчає зовнішні вияви людських почуттів та емоцій, в основі яких лежить загальна моторика різних частин тіла. Її складовими є міміка, жестика, пантоміміка, праксеміка (просторова й часова організація спілкування).

Міміка – це рухи м'язів обличчя, які відображають внутрішній емоційний стан людини. Основне інформативне навантаження несуть очі, брови й губи. Часто вираз обличчя вихователя набагато красномовніший за його слова, яких просто не вистачає в певній ситуації або вони навіть не потрібні. Діти, як ніхто, безпомилково зчитують

інформацію з обличчя, правильно розуміють жести чи позу педагога. Аналіз дитячих малюнків ще раз доводить необхідність досконалого володіння мімікою, уміння керувати своїм емоційним станом.

Жестика доповнює спілкування гамою рухів окремих частин тіла людини. Існує така класифікація жестів.

- **ЖЕСТИ ІЛЮСТРАТОРИ** – жести повідомлення, указівники, які образно зображають зміст інформації, що повідомляється;
- **ЖЕСТИ-РЕГУЛЯТОРИ** – жести, які виражають ставлення до кого-небудь або чого-небудь;
- **ЖЕСТИ-ЕМБЛЕМИ** – своєрідні замітники слів чи фраз у спілкуванні;
- **ЖЕСТИ-АДАПТОРИ** – специфічні рухи рук людини, які відображають її звички;
- **ЖЕСТИ-АФЕКТОРИ** – жести, які виражають певні емоції людини, наприклад, упевненість, сумнів, напругу, готовність тощо [2; 3].

Жести можуть бути закритими і відкритими, а також зміненими, завуальованими. Завуальовані жести трапляються в дорослих, тому мову їх тіла читати набагато важче, ніж невербальні засоби дітей.

Пантоміміка відображає моторику всього тіла: позу, поставу, ходу, нахили. Ці динамічні позиції характеризують різноманітні психологічні стани людини, а також готовність і неготовність, бажаність і небажаність спілкування. Так, дитина, яка відчуває свою провину, іде з низько опущеною головою, сутулячись, невпевненою ходою, щоб здаватися ще меншою і уникнути покарання. За позами, поставами, розташуванням комунікаторів можна розуміти, наскільки конгруентним є спілкування та визначити роль кожного з учасників комунікативного акту [2; 3; 6].

Праксеміка займається нормами просторової, часової організації спілкування. Її суть полягає в тому, що час і простір несуть смислове навантаження в спілкуванні. Праксеміка окреслює такі комунікативні орієнтири: загальне розташування тіла (залежно від статі); кут орієнтації партнерів; тілесна дистанція, що визначається рукою; тілесний контакт залежно від форми та інтенсивності; обмін поглядами; відчуття теплоти; нюхові сприйняття; сила голосу [1].

Важливою складовою педагогічної техніки та педагогічною умовою використання конструктивних стилів спілкування вихователя є його психотехніка. Поняття «психотехніка» передбачає комплекс умінь щодо здійснення психологічної діагностики, корекції і розвитку пізнавальних та емоційно-вольових якостей особистості. У театральній педагогіці термін «психотехніка» вживав К.Станіславський, який вважав її основною метою підведення актора до такого самопочуття, за якого в ньому зароджується підсвідомий творчий процес [2].

Виділяють такі складові психотехніки вихователя дошкільного закладу:

1. Аналіз і керівництво психофізичним станом свого організму;
2. Розуміння психічного стану вихованців;
3. Уміння адекватно виявляти свої почуття;
4. Уміння визначати логічну послідовність дій та обирати темп своєї діяльності [1].

Аналіз психофізичного стану свого організму і керівництво ним передбачають передусім зняття зайвої м'язової напруги і набуття м'язової свободи, необхідної для створення робочого самопочуття – важливої умови налаштування на майбутню діяльність. Його розглядають як створення такого оптимального психофізичного стану педагога, який забезпечує успішне виконання професійних функцій. Уміння вихователя регулювати свій психофізичний стан – запорука успіху педагога у розв'язанні освітніх завдань, показник його професіоналізму. До умінь саморегуляції відносять уміння знімати м'язові затиски і створювати робоче самопочуття [1; 3].

М'язовий затиск – це відчуття надмірної напруги в певній частині тіла людини, яке супроводжується великим хвилюванням. Воно виникає тоді, коли фізичне «Я» домінує над психічним та гальмує його. Запобігти цьому можна розвивши в собі звичку звільняти тіло від зайвої напруги.

Робоче самопочуття виникає на основі психологічної установки педагога в момент його взаємодії з вихованцями і є результатом оцінки їх самопочуття. Можливе за умови наявності м'язової свободи – правильного розподілу м'язового напруження, яке створює оптимальні умови для включення всього рухового апарату в дію згідно з головним законом пластики» [1].

На думку науковців поняття «м'язова свобода» не можна ототожнювати з поняттям «релаксація», оскільки релаксація – це повне штучне розслаблення організму. Вона передбачає відсутність будь-якої напруги і зусиль. А такий стан організму не може забезпечити продуктивної діяльності. Тож, релаксація використовується з метою звільнення від зайвої нервової напруги й збереження енергії для важливих справ [1; 2].

Виділяють низку методів психофізичної саморегуляції, серед яких аутогенне тренування, самонавіювання, музикотерапія, бібліотерапія, імітаційна гра, сміхотерапія тощо [1; 2].

Аутогенне тренування – (від грецького «аутос» – сам і «генос» – рід, народження) – тренування, яке породжує зміни в самопочутті людини. Це психотерапевтичний метод, що ґрунтується на самонавіюванні й саморегуляції. У процесі самонавіювання людина створює образ думки стану чи властивостей особистості і сама вводить цей образ у свою психіку. В основі цього методу лежить слово, а провідну роль відіграє зміст сказаних фраз [1; 2; 3].

Бібліотерапія – засіб керування психічним станом людини шляхом читання художньої літератури.

Трудотерапія – засіб керування психічним станом людини за допомогою включення в активну трудову діяльність.

Суть імітаційної гри полягає у програванні суб'єктом ролі такої людини, якою йому хотілося б бути.

Музикотерапія – керування психічним станом людини за допомогою музики. Музика, виступаючи ритмічним подразником, є дієвим способом відволікання людини від неприємних думок, засобом заспокоєння й боротьби з перевтомою.

Сміхотерапія – найбільш доступний метод. Виявляється, що сміх спричиняє не дуже різкий, але досить глибокий струс всього організму, що призводить до розслаблення м'язів і знімає напругу. Відбувається звільнення організму від гормону стресу – адреналіну. Певна доза сміху може забезпечити хороше самопочуття, проте його «передозування» спричиняє втрату емоційної рівноваги [3].

Щоб правильно розуміти свій психофізичний стан і керувати ним, педагог повинен володіти рефлексією. Рефлексія, як і вміння соціальної перцепції, базується на увазі, уяві й пам'яті педагога – так званих «трьох китах» акторської і педагогічної психотехніки. Соціальна перцепція – це вміння «зчитувати» невербальну інформацію своїх вихованців. Ця інформація дає можливість зрозуміти психічний стан дітей і відповідно до нього будувати процес спілкування. Педагоги наголошують на необхідності володіння педагогом умінням читати на людському обличчі, на обличчі дитини... нічого хитрого, нічого містичного нема в тому, щоб по обличчю дізнаватися про деякі ознаки душевних рухів [6].

Крім уміння аналізувати свій психофізичний стан і керувати ним, вихователь повинен досконало володіти своїми емоціями. Емоції, є виразниками наших почуттів. Проте наші емоції не завжди відповідають нашим справжнім почуттям. Діти дошкільного віку дуже чутливі, сприйнятливі, легко переймаються тим настроєм, з яким до них прийшов вихователь. Тому педагог не має права демонструвати незадоволеність, роздратованість, виплескувати свої негативні емоції на колег і вихованців. Спілкуючись з дітьми, необхідно помірно виявляти свої емоції, ураховуючи особливості своєї індивідуальності і пам'ятаючи про приклад, який вихователь подає вихованцям [1; 2].

Л.Загородня виділяє ще одну важливу складову психотехніки педагога – це вміння визначати логічну послідовність дій та вибирати темп своєї діяльності. Це вміння вихователя залежить від індивідуальних особливостей нервової системи, зокрема від рухливості нервових процесів, а також від досвіду роботи й рівня педагогічної майстерності в цілому. У процесі професійної діяльності в кожного педагога складається свій індивідуальний темп роботи. Для того, щоб знайти цей оптимальний темп, необхідні час, досвід безпосереднього спілкування з дитячим колективом. Темп діяльності вихователя має відповідати не тільки його індивідуальним особливостям, але й індивідуальним і психовіковим особливостям дітей, з якими він працює, педагогічній ситуації [1].

Тож психотехніка є важливою складовою педагогічної техніки вихователя дошкільного закладу, яка включає такі складові:

- 1) аналіз і керівництво психофізичним станом свого організму;
- 2) розуміння психічного стану вихованців;
- 3) вміння адекватно виявляти свої почуття.

Уміння вихователя регулювати свій психофізичний стан – запорука успіху у розв'язанні завдань і показик прогресіоналізму. До умінь саморегуляції відносять вміння знімати мязові затиски і створювати робоче самопочуття.

Практичне вивчення педагогічних умов використання вихователем ЗДО конструктивних стилів педагогічного спілкування у роботі з дітьми з неповних сімей.

Для практичного вивчення окреслених педагогічних умов застосування вихователем конструктивних стилів спілкування у роботі з дітьми з неповних сімей, ми використовували такі *емпіричні методи*: спостереження за роботою вихователя, бесіда з вихователем, інтерв'ю з вихователем, анкетування вихователя.

Реалізація поставленої мети здійснювалась в межах *трьох етапів дослідно – експериментальної роботи*: розробки програми констатувального експерименту, в межах якого розроблялись та використовувались такі емпіричні методи: *спостереження; бесіда; інтерв'ю; анкетування.*

Педагогічна техніка вихователя, як педагогічна умова конструктивного спілкування у професійній діяльності з дітьми з неповних сімей вивчалась за допомогою методу *спостереження за спілкуванням вихователя*, як основного методу що забезпечує виявлення основних конструктивних стилів спілкування вихователя з дітьми з неповних сімей. Допоміжним методом, що забезпечив вивчення позиції вихователів щодо особливостей взаємодії вихователя з дітьми та виявлення негативних проявів у їх поведінці, слугувало анкетування вихователів.

Використання вербальної та невербальної експресії у реалізації конструктивних стилів спілкування з дітьми з неповних сімей як друга педагогічна умова, вивчалась за допомогою основного методу – *бесіди з вихователями*. З її допомогою було виявлено володіння вихователем *технікою мовлення та невербальною технікою, їх впливом на взаєморозуміння з дітьми.*

Допоміжним методом, який дозволив оцінити роль вербальної та невербальної експресії у реалізації конструктивних стилів спілкування з дітьми з неповних сімей використано спостереження за вихователем.

Техніка саморегуляції психофізичного самопочуття педагога як педагогічна умова ефективного використання конструктивних стилів спілкування у роботі з дітьми з неповних сімей, вивчалась за допомогою спостереження за вихователем як основного методу. З його допомогою визначалось володіння вихователем власним психофізичним станом та розуміння психічного стану своїх вихованців. Допоміжним методом використане анкетування вихователя, що надало змогу з'ясувати роль саморегуляції в організації власної діяльності у розв'язанні освітніх завдань та показником професійних компетентностей вихователя.

Дослідження проводилося у закладах дошкільної освіти міста Ніжина протягом двох місяців. Діагностичними заходами було охоплено шістьдесят двоє дітей старшого та середнього дошкільного віку. З них 15 дітей з неповних сімей.

За результатами практичного вивчення педагогічної техніки вихователя як педагогічної умови реалізації конструктивного спілкування у професійній діяльності з дітьми з неповних сімей, за допомогою методів спостереження та інтерв'ю, ми мали можливість побачити ставлення вихователя до дітей, визначити відповідні педагогічні уміння педагога. Встановлено, що педагог має високий рівень сформованості техніки мовлення, добре взаємодіє з дітьми, застосовує адекватні прийоми впливу на дитину. У педагогічній взаємодії з дітьми, вихователь демонструє власні моральні та естетичні позиції. Це дає змогу дітям розуміти його.

За допомогою інтерв'ю з вихователями як допоміжного методу, нами з'ясовано, які конструктивні стилі педагогічного спілкування вихователь використовує у своїй діяльності. За довгий час праці в ЗДО у вихователя склався свій індивідуальний підхід до дітей, за допомогою якого педагог добре знаходять спільну мову з вихованцями, здійснює індивідуальний підхід, особливо до дітей з неповних сімей, адже чутливі до емоційних впливів. Емоційно захищена дитина – впевнена у собі, активна, у неї адекватно виражені емоційні реакції.

Використання *вербальної та невербальної експресії* як педагогічної умови використання вихователем конструктивних стилів спілкування з дітьми з неповних сімей, вивчалась за допомогою бесіди і спостереження. Основний метод у дослідженні цієї педагогічної умови – бесіда з вихователями, дала змогу зрозуміти, що педагоги добре володіють технікою мовлення, яку добре розуміють діти, мають добре поставлений голос, володіють умінням використовувати його висоту і темброве забарвлення, уміло користуються різноманітними характеристиками темпу. Педагоги також працюють з дітьми з неповних сімей і ставлення до них особистісне, більш частіше використання пестливих слів та приділяється більш триваліша увага. Проте, вихователь старається не зловживати цим вербальним прийомом, оскільки, діти вказаної соціально-проблемної групи мають себе почувати комфортно як і діти з повної сім'ї. Ми виявили на основі аналізу настрою, характеристик голосу, невербальних засобів, поведінки, існування тісного психологічного зв'язку та взаєморозуміння між вихователем і вихованцями.

Спостереження дало змогу оцінити роль вербальної експресії у педагогічній діяльності вихователів, оскільки потреба спілкування у дітей з дорослим розвивається протягом усього дошкільного дитинства. Педагог, що добре володіє технікою мовлення (дикцією, артикуляцією) є авторитетом для дітей. У процесі спостереження за педагогічною технікою вихователя, нами виявлено, що педагоги у спілкуванні з дітьми демонстрували помірний темп мовлення. Це сприяло розумінню дітьми змісту сказаного. Наявність пауз і наголосів теж покращувало розуміння, засвоєння та запам'ятовування матеріалу дітьми.

Використання *невербальної експресії* у реалізації вихователем конструктивних стилів спілкування з дітьми з неповних сімей, досліджувалося за допомогою спостереження, як основного та бесіди, як допоміжного методів.

Метод спостереження, надав змогу виявити особливості застосування невербальної експресії у роботі з дітьми. Спостереження велося за фізіологічними, функціональними, соціальними засобами виразності педагога. Статура вихователя підкреслювала домінування таких рис педагога, як активність, впевненість. Під час проведення заняття вихователь демонстрував правильну поставу. Візуальний контакт тривав оптимальну кількість часу – дві третини від загального часу контакту. Погляд здебільшого діловий, але з часом переходив у соціальний. Мовлення дорослого підкріплювалося мімікою, жестами. Тож, невербальні засоби були конгруентними відповідно до засобів вербальних. Вихователь, який постійно взаємодіє з дітьми, мав зовнішній вигляд, який відповідав художньо – естетичним вимогам.

Бесіда з вихователями допоміжний метод у вивченні цієї педагогічної умови, дала змогу зрозуміти, як за допомогою невербальної експресії, вихователі забезпечують доступність інформацію. Виявлено, що жести педагога не суперечать один одному, навіть коли іноді вихователь нервує, мовлення і невербальні засоби педагога є конгруентними. Адже за допомогою жестів, міміки, інтонації, дорослий зосереджує увагу вихованців на інформації, яку він передає та виражає власне ставлення до неї.

Культура саморегуляції психофізичного самопочуття як педагогічна умова ефективного використання конструктивних стилів спілкування у роботі з дітьми з неповних сімей вивчалася за допомогою спостереження та анкетування вихователями.

Спостереження, як основний метод, надав змогу визначити володіння вихователем власним психофізичним станом та розуміння психофізичного стану своїх вихованців. Виявлено, що у свої діяльності педагог конструктивно реагує у стосунках з дітьми та іншими комунікаторами, уникає конфліктів у спілкуванні з ними. Вихователь знає особливості своєї професійної діяльності, зокрема з означеною категорією дітей володіє психотехнічними засобами використання власного психофізичного стану та вміє керувати ним, адже це запорука збереження свого здоров'я та покращення продуктивності праці. Проте, нами постерігалася і напруженість вихователя під час заняття у ситуаціях порушення дітьми поведінки. Це виявлялося в зміні міміки, в темпоритмі мовлення та засвідчувало взаємозв'язок психологічного і фізичного станів людини та їх здатність впливати один на одного.

Анкетування вихователів як допоміжний метод у вивченні цієї педагогічної умови, надав можливість з'ясувати роль саморегуляції педагога в організації його власної професійної діяльності. Вихователі добре розуміють важливість керування своїм психофізичним самопочуттям, оскільки він відображався на психоемоційному стані вихованців. Спілкування з дітьми з неповних сімей, вимагає від педагога більшої стриманості, демонстрування урівноваженості, емпатії, доброзичливості, оскільки діти вказаної цільової групи більш чутливо реагують на емоції та дії вихователя. На розвиток їх особистості впливає багато факторів один з яких атмосфера в колективі, тому вихователь забезпечує її конструктивність, робить щирою і доброзичливою. Вихователі вказали, що релаксація відіграє важливу роль у їх професійній діяльності, адже ефективний засіб зняття нервової напруги, збереження енергії для продуктивної діяльності і спілкування.

Вихователі назвали методи психофізичної саморегуляції, які використовують у діяльності. Це музикотерапія, бібліотерапія та психічна розрядка, яка найбільш, на їх думку є ефективною, оскільки дозволяє вихователю регулювати свій психофізичний стан та є запорукою успіху у роботі з проблемними дітьми.

Тож педагогічними умовами використання конструктивних стилів спілкування вихователя у роботі з дітьми з неповних сімей є педагогічна техніка вихователя, його вербальна та невербальна експресія, володіння технікою саморегуляції власного психофізичного самопочуття.

Висновки. *Таким чином*, проаналізувавши дослідження на предмет вивчення педагогічних умов використання конструктивних стилів педагогічного спілкування вихователя з дітьми з неповних сімей, ми дійшли висновку, що вони пов'язані з педагогічною технікою вихователя, з вербальною та невербальною експресією педагога, з його технікою саморегуляції власного психофізичного самопочуття. З'ясували, що педагогічна техніка – це сукупність професійних умінь, які допомагають у роботі вихователя краще пізнати дитину й правильно допомогти. комунікативний процес реалізується за допомогою певних засобів – знакових систем.

Їх поділяють на вербальні (володіння технікою мовлення та комунікативні якості мовлення) і невербальні засоби (кінесика, міміка, жестика, пантоміміка, праксеміка, такесика).

Невербальна комунікація відбувається, як правило, неусвідомлено, мимовільно. Здебільшого люди контролюють своє мовлення, але на підставі аналізу їх міміки, жестів можна оцінити правильність, щирість мовної інформації.

За результатами констатувального експерименту, нами визначені стилі спілкування, які використовував вихователь у роботі з дітьми з неповних сімей. Педагог володів гарною технікою мовлення, добре взаємодіяв з дітьми, застосовував адекватні прийоми впливу на дитину.

Вихователь добре володіє технікою мовлення (дикцією, вимовою) і є авторитетом для дітей. Під час занять діти розуміли зміст сказаного вихователем. Між дітьми та дорослим спостерігався великий психологічний зв'язок.

Ми виявили, що вихователь володіє фізіологічними, функціональними, соціальними засобами виразності. За допомогою жестів, міміки, інтонації педагог зосереджує увагу вихованців на інформацію, яку він передає.

Педагог вміло керує своїм психофізичним станом, а це є запорукою успіху у професійній діяльності.

Проте, виконане дослідження і зроблені за його результатами висновки не вичерпують усіх аспектів даної проблеми. Більш глибокого та детального дослідження можуть вимагати питання, а саме: використання конструктивних стилів педагогічного спілкування вихователя з членами неповних сімей; професійне використання вихователем основних стилів керівництва з дітьми дошкільного віку.

Література

1. Загородня Л. П., Титаренко С. А. Педагогічна майстерність вихователя дошкільного навчального закладу: навч. посіб. Суми, 2010. 319 с.
2. Пихтіна Н. П. Основи педагогічної техніки: навчальний посібник. Ніжин: Вид-во НДУ ім. М. Гоголя, 2012. 312 с.
3. Пихтіна Н. П., Тукач І. І. Основи педагогічної техніки: хрестоматія до курсу. Ніжин: Вид-во НДУ ім. М. Гоголя, 2016. 627 с.
4. Пихтіна Н. П. Тренінг комунікативної компетентності викладача: навчальний посібник: Ніжин: Вид-во НДУ ім. М. Гоголя, 2016. 127 с.
5. Пихтіна Н. П. Професійно-комунікативна компетентність керівника закладу дошкільної освіти: навчальний посібник: Ніжин: НДУ ім. М. Гоголя, 2023. 170 с.
6. Педагогічна майстерність: підручник / І. А. Зязюн та ін.; за ред. І. А. Зязюна. 3-тє вид., доповн. і переробл. Київ: СПД Богдасова А.М., 2008. 376 с.
7. Приходько В. М. Підготовка майбутніх педагогів до превентивного виховання дітей із неблагополучних сімей: наук.-метод. посіб. Запоріжжя: Прем'єр, 2006. 288 с.
8. Майстерність педагогічного спілкування у професійно орієнтованих ситуаціях / укладачі Антрусенко Т. В., Осавалюк О. А., Шевчук М. О. Ніжин: Вид-во НДУ ім. М. Гоголя, 2007. 127 с.

References

1. Zahorodnia, L.P. & Titarenko, S.A. (2010). *Pedahohichna maisternist vykhovatelja doshkilnoho navchalnoho zakladu* [Pedagogical skill of a preschool teacher]. Sumy [in Ukrainian].
2. Pykhtina, N.P. (2012). *Osnovy pedahohichnoi tekhniky* [Basics of pedagogical technique]. Nizhyn: Vyd-vo NDU im. M. Hoholia [in Ukrainian].
3. Pykhtina, N.P. & Tukach, I.I. (2016). *Osnovy pedahohichnoi tekhniky: khrestomatija do kursu* [Basics of pedagogical technique] Nizhyn: Vyd-vo NDU im. M. Hoholia [in Ukrainian].
4. Pykhtina, N.P. (2016). *Treninh komunikatyvnoi kompetentnosti vykladacha* [Training of teacher's communicative competence]. Nizhyn: Vyd-vo NDU im. M. Hoholia [in Ukrainian].
5. Pykhtina, N.P. (2023). *Profesiino-komunikatyvna kompetentnist kerivnyka zakladu doshkilnoi osvity* [Professional and communicative competence of the head of a preschool education institution]. Nizhyn: NDU im. M. Hoholia [in Ukrainian].
6. (2008). *Pedahohichna maisternist* [Pedagogical skill]. (I.A. Ziaziuna (Eds.)). (3d. ed.). Kyiv: SPD Bohdahova A.M. [in Ukrainian].

7. Prykhodko, V.M. (2006). *Pidhotovka maibutnikh pedahohiv do preventyvnoho vykhovannia ditei iz neblahopoluchnykh simei* [Preparation of future teachers for preventive education of children from disadvantaged families]. Zaporizhzhia: Premier [in Ukrainian].

8. (2007). *Maisternist pedahohichnoho spilkuvannia u profesiino oriyentovanykh sytuatsiakh* [Mastery of pedagogical communication in professionally oriented situations]. (Antrushchenko T.V., Osavaliuk O.A., Shevchuk M.O. (Ed.)). Nizhyn: Vyd-vo NDU im. M. Hoholia [in Ukrainian].

Pykhtina N.

candidate of Pedagogical Sciences (PhD),
a Docent of the Department of Preschool Education
Nizhyn Gogol State University
npykhtina@ukr.net
orcid.org/0000-0001-6684-436

THE METHODOLOGY AND RESULTS OF STUDYING THE SPECIFICS OF A TEACHER'S PEDAGOGICAL COMMUNICATION WITH CHILDREN OF PRESCHOOL AGE FROM SINGLE-PARENT FAMILIES

The paper focuses on the problem of pedagogical communication of a teacher with preschool children from single-parent families. Therefore, the existence of the socially problematic category of children from single-parent families is outlined and theoretically proven. The main problems of such families are singled out in the article: problems of an economic nature, complications of the psychological formation of the personality, difficulties of one of the parents to implement all aspects of raising a child.

The key forms of family disorganization in single-parent families are identified: incomplete family group, illegitimate birth; disintegration of the family due to the abandonment of the family by one of the parents; death of one of the spouses, imprisonment; physical pathology: diseases, mental retardation of children.

On the basis of the analysis of psychological and pedagogical research on the communication problem the connections between the forms and means of communication between preschool children and adults are presented. Thus, it is stated that forms of communication have the decisive impact on the formation of the leading types of activities of a child in preschool age; the communication is considered as the important driving force of the child's mental development.

The pedagogical communication of a teacher of a preschool institution with preschool children from single-parent families is analyzed from the theoretical point of view. The use of constructive styles of communication in the professional activities of an educator, in particular, in relations with children from such families is proven reasonable.

The pedagogical conditions for the use of constructive communication styles by a teacher of preschool institution in working with children of preschool age from single-parent families are described, analyzed and practically studied. The above mentioned conditions include: psychotechnique and pedagogical technique of a teacher, verbal and non-verbal expression of a teacher, their culture of self-regulation by their psychophysical well-being. The features of an educator's use of constructive styles of pedagogical communication with the specified target group of preschoolers are analyzed.

Key words: pedagogical communication, communication styles, constructive styles of pedagogical communication, single-parent families, preschool children from single-parent families.